

DATE NOI CU PRIVIRE LA CRONOLOGIA CAPIDAVEI ROMANE TIRZII

RADU FLORESCU

Rezultatele cercetării vestigiilor de epocă romană de la Capidava, efectuate pînă în 1955 au fost expuse în monografia publicată în 1958¹. Această publicație nu a cuprins toate descoperirile. Pe de altă parte observații și chiar săpături noi au adus în discuție și alte probleme legate de viața Capidavei în epoca romană permițînd unele precizări în legătură cu topografia și cronologia sa.

Monografia consemna două faze constructive ale zidului de incintă roman-tîrziu: prima datată la sfîrșitul secolului al III-lea, cea de a doua în a doua jumătate a secolului al IV-lea (post 337 e.n.)².

Reluarea studiului tehnicii constructive a zidului de incintă (fig. 1) a permis identificarea a trei faze constructive distincte:

— prima fază — I — este caracterizată de două tipuri diferite de parament:

a. parament în *opus quadratum*, din calcar oolitic, dens, regulat tăiat în blocuri

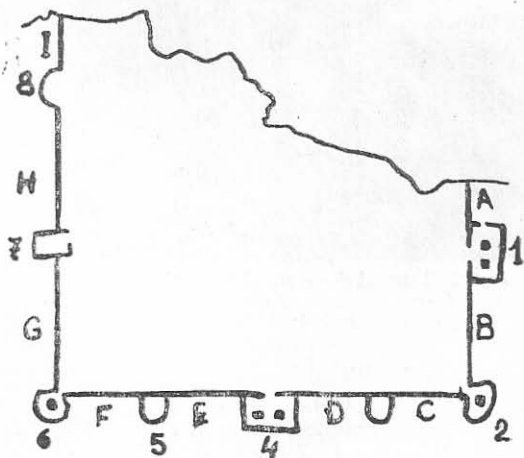

Fig. 1. Traseul zidului de incintă cu numerotarea curtinelor și turnurilor.

¹ Gr. Florescu, R. Florescu, P. Diaconu, *Capidava, Monografie arheologică*, București, 1958, 266 p., il., IV planuri.

² Gr. Florescu, *Capidava*, p. 67—68.

paralelipedice, izometrice având proporții de circa $1/3$. Din acest tip de parament nu se păstrează decît puține elemente în turnurile 2, 3 și mai ales 5 :

b. parament în *opus incertum*, constituit din asize de cîte două șiruri de piatră, și anume un șir de moloane vag ecurisate, mari, relativ omogene, și altul de pietre mai mici, de asemenea omogene și vag ecurisate. Mortarul este dens și tare, cu nisip și pietriș mărunt, praf de cărămidă și așchii de cărămidă pisată. (fig. 8). Acest tip de parament poate fi încă identificat în partea inferioară a curtinelor A, B, porțiunea de vest, C precum și pe latura interioară de sud-est a turnului 1.

Fig. 2. Turnul 4 — unul din stîlpii centrali (faza I-a) și paramentul laturii de s.v., fiind cu cortina (faza II b).

— Cea de a doua fază — II — constructivă este de asemenea caracterizată de două tipuri de zidărie :

a. — un tip în *opus quadratum* din calcar cochilifer, mai slab, tăiat în blocuri paralelipedice, izometrice, avînd proporție de circa $1/3$ — $1/2$. (fig. 4). Din acest tip de parament se păstrează elemente la baza turnului 2 și 6, precum și pe cortinele F și G ;

b. — parament de blocuri de calcar, mici, cubice, cioplite sumar, dispuse în șiruri regulate, *opus vittatum*. Mortarul, mai fin, conține de asemenea praf de cărămidă (fig. 5). Acestui tip îi aparțin partea de nord a cortinei B, partea superioară a cortinei C și D, cortina E în întregime, precum și latura interioară

de sud a turnului 2 și latura interioară de sud-vest a turnului 4.

— În sfîrșit, cea de a treia fază — III — constructivă este caracterizată, de asemenea, prin două tipuri de parament :

a — paramenții turnurilor 1, 4, 6 și 7 ca și ai curtinelor F și G, la origine (probabil faza I, sigur faza II) construiți din blocuri de calcar cochilifer au fost reconstruiți tot în *opus quadratum* dar folosind multe *spolia*, ceea ce a atras și o renunțare la izometrie, ansamblul unui asemenea parament semănînd adesea cu o zidărie englezească (fig. 6) ;

b — al doilea tip este în *opus incertum* cu moloane de calcar extrem de variate ca forme și dimensiuni, grupate în asize de cîte două

șiruri de pietre, cu mari interstiții între ele, completate cu tasele. Mortarul este cu nisip cu impurități, cu agregat de mărgăritar mare și rare așchii mari de cărămidă sfărîmată. Se păstrează pe alocuri și scliviseala rostiuelilor fuguite. De asemenea este interesant de remarcat că, în repetate cazuri, gabaritul asizelor este determinat de blocuri paralelipi-

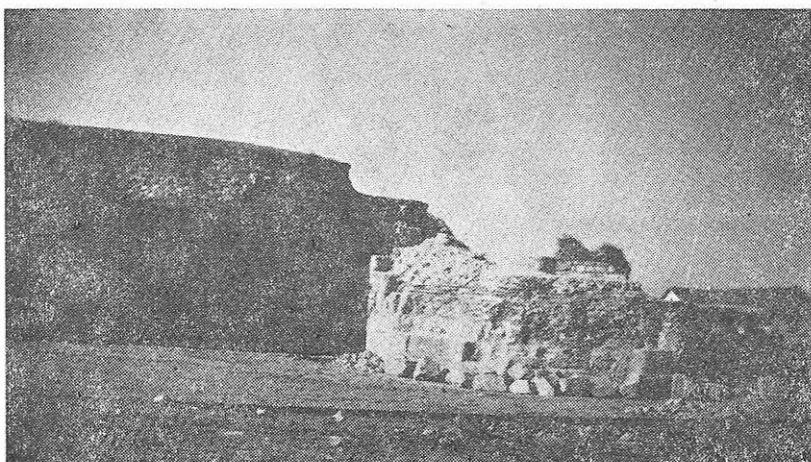

Fig. 3. Curtina A — partea inferioară faza I b, partea superioară faza III b și latura de s.v. a turnului f faza II a.

pedice, corespunzînd unei asize de *opus quadratum* din exterior, și care ritmează asiza, repartizînd-o în pancouri (fig. 7) turnul 1, 2, 4, 6 paramentele interioare.

Observațiile expuse pînă acum documentează cu certitudine existența a trei faze constructive ale incintei romane tîrzii. Aceste faze au fost descrise în ordinea lor cronologică, dar este evident că această descriere nu justifică și ordinea amintită. În acest sens se pot menționa cîteva observații concludente privind raporturile topo-stratigrafice dintre cele trei maniere diferite de tehnică a zidăriei :

— pe toată întinderea curtinei A (fig. 3) și pe partea de sud-vest a curtinei B faza III suprapune clar faza I. Partea de nord-vest a curtinei B, construită integral în maniera II, se țesa grosolan atît cu partea de jos a porțiunii de sud-vest, cît și cu aceea de sus, ceea ce nu permite decît să se afirme că este oricum, altceva ;

— în turnul 2, în schimb, se vede clar cum paramentul interior inițial construit în maniera II a fost refăcut în maniera III, (fig. 8) situație care se verifică și în turnul 4 ;

— în sfîrșit, pe cortina C se observă clar cum partea de jos construită în maniera I, care corespunde dealtfel cu resturile turnului 3, este suprapusă de o refacere în maniera II, care trece peste ștrepii creații de demolarea turnului 3, completînd ruptura cu un parament nou

(fig. 5). Toate aceste observații sînt tot atîtea dovezi ale succesiunii cronologice a fazelor constructive exact în ordinea în care au fost descrise și dispensează de o discuție mai amplă. Fără îndoială, ele ridică problema corespondenței cu stratificarea depunerilor de cultură mate-

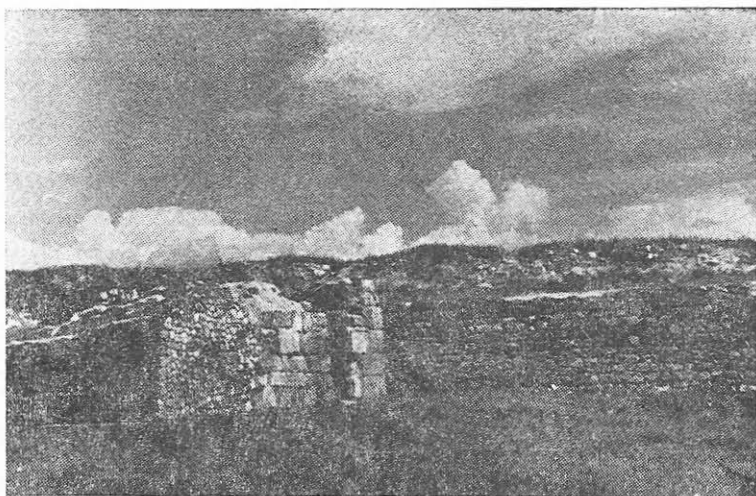

Fig. 4. Turnul II cu resturi de parament exterior din faza II-a înainte de consolidare.

Fig. 5. Curtinele C și D — partea inferioară faza I b, partea superioară faza II b, cu șterpii turaului 3, demantelat, acoperiți de zidărie din faza II b.

rială și de dărîmături din interiorul zidului de incintă, dar aceasta rămîne oricum o problemă de viitor. Acceptînd din capul locului data construcției inițiale în vremea Tetrarhiei și pe a ultimei faze (III la noi, II la Gr. Florescu) la mijlocul secolului IV, întrucît se întemeiază

pe argumente și dovezi concludente, rămîne să propunem o ipoteză de datare pentru distrugerea fazei I și construcția fazei II. Sprijinindu-ne numai pe informații indirecte se poate admite ca dată probabilă a refacerii cetății — faza II — domnia lui Valens, cînd știm că s-au ridicat și alte construcții militare în Dobrogea în contextul luptelor cu goții³.

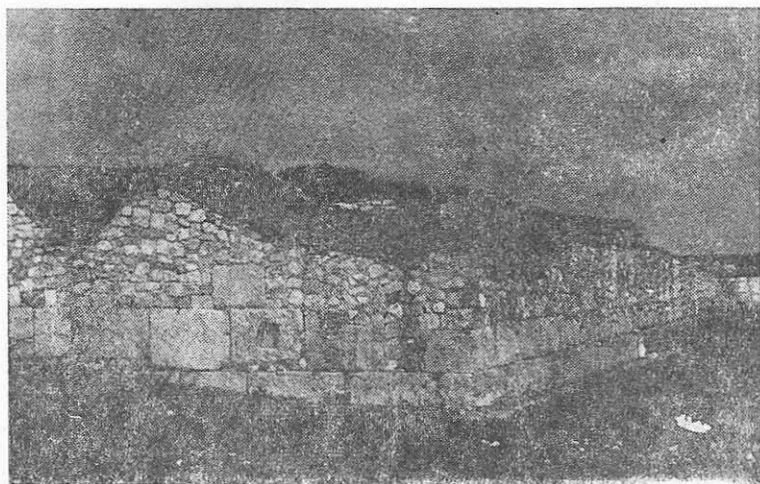

Fig. 6. Tumul 4, cu zidărie din faza III a. Partea superioară — completări de consolidare.

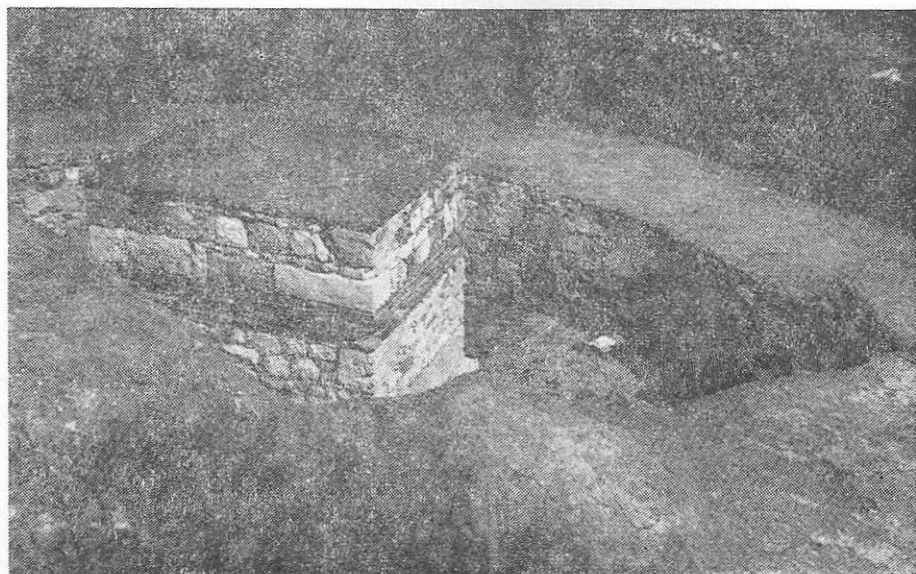

Fig. 7. Tumul 2 — parament interior din faza III b.

³ Cf. *Din istoria Dobrogei*, vol. II, p. 393—396.

În relație directă cu cronologia zidului de incintă roman târziu și datarea zidului castelului din colțul de sud al cetății. În măsura în care datarea fazei III a incintei romane târzii nu a fost modificată de noile observații, nu este necesară propunerea altei datări pentru castel. Dar cum într-o contribuție relativ recentă, Petre Diaconu propunea datarea acestui zid în secolul X și-l asocia cu o situație pe larg descrisă în *Nota toparhului anonim*, localizând sediul acestuia din urmă la Capidava⁴, această intervenție implică reluarea discuției.

Îndrăzneța ipoteză se întemeiează pe faptul că pe berma zidului demantelat au fost găsite fragmente ceramice tipice pentru secolele X-XI e.n.

Valoarea observației este relativă, în măsura în care demantelarea paramentului — și de la un punct dat încolo, chiar a zidului castelului târziu însuși — implica o deranjare a stratificației originare, în cadrul căreia fragmente ceramice din sec. X-XI puteau ajunge pe berma castelului din secolul VI e.n. Prezența acestor fragmente pe bermă precizează termenul *post quem* zidul a fost demantelat.

În schimb faptul că zidul însuși sete spart și deranjat de bordeie din stratul feudal timpuriu (VI/2, 4, 10, 14)⁵ este o dovadă peremptorie că a fost construit înaintea bordeielor amintite.

Fără îndoială săpăturile viitoare, și îndeosebi cercetarea șanțului care dublează zidul castelului vor putea aduce noi precizări de natură să elucideze definitiv problema, în rama trasată mai sus, care să rămână un cadru definitiv cîștigat. Probabil că și o analiză mai atentă a situației descrise în izvorul bizantin în comparație cu terenul, va scoate în evidență deosebiri importante care fac dificilă identificarea propusă⁶.

Într-o anumită măsură, mai dificilă se dovedește a fi precizarea raporturilor dintre zidul de incintă al castelului târziu și construcțiile descoperite în interiorul acestuia. Într-adevăr, pe această suprafață săpăturile mai vechi sau mai noi au permis identificarea vestigiilor a trei importante edificii de zidărie cu mortar de var, precum și a două construcții din zid de piatră cu pământ.

Așa cum sînt ele consemnate pe planurile publicate în monografia⁷ edificiile din zidărie cu mortar, incomplet săpate se prezentau în

⁴ P. Diaconu, *Despre datarea valului de piatră din Dobrogea și localizarea evenimentelor din nota toparhului grec*, în *Studii*, XV, 1962, 5, p. 1228; idem, *Zur Frage der Datierung des Steinwalles in der Dobruudscha...*, *Dacia*, NS, VI, 1962, p. 330—331.

⁵ *Capidava, raport asupra activității arheologice din 1956*, MCA, V, pl. I.

⁶ Textul „Notei toparhului” lasă să se înțeleagă că între amenajarea interioară a fortului construit de toparh și aceea a restului așezării exista o diferență notabilă, toate elementele prețioase ale comunității fiind concentrate acolo. Situația observată pe teren la Capidava atestă mai degrabă o perfectă omogenitate de structuri și nivel de viață. Și acesta nu este decît un exemplu.

⁷ *Capidava*, pl. I, Plan general.

Fig. 8. Turnul 2 — interior, latura s. cu parament vechi din faza II b și latura s. e. cu parament refăcut din faza III b,

1955, după ce fuseseră cercetate în campaniile de săpături 1943—1949 sub următorul aspect :

Adosat zidului de incintă, curtaină H, au fost surprinse zidurile de sud-vest și parte din cel de nord-vest — acesta din urmă străpuns de o poartă largă, precum și crepidoma unui portic cu resturile unui pilastru de colț în L și a doi alți pilaștri de secțiune dreptunghiulară. În interiorul edificiului au fost dezvelite resturile a patru pilaștri colinari formînd un șir, ca și urmele unui singur pilastru — cu elevația complet demantelată — din capătul de sud-vest al șirului paralel. Este vorba evident de un edificiu pe plan bazilical, orientat transversal (?) incomplet descoperit. După tehnica constructivă folosită — *opus incertum*, cu spolia, cu blocuri paralelipipedice ritmînd asizele, cu mortar cu mărgăritar și așchii mari de cărămidă sfărîmată, — edificiul ar putea aparține fazei III.

După analogiile care pot fi stabilite cu edificiile bazilicale identificate în apropierea porților la Troesmis⁸ și la Axiopolis⁹ acest edificiu ar putea fi un corp de gardă.

La vest de „corpul de gardă“ este situat un edificiu păstrat numai pe jumătate — sau aproape : jumătatea de sud-vest și latura de nord-vest, neapărînd la suprafața la care se oprise săpătura, în 1949. Suprafața aceasta coincide cu nivelul de călcare propriu fiecăruia dintre edificii, sigur indicat de depunerile din interior, de praguri și crepidome, ca și de rezalitul fundațiilor¹⁰. Edificiul se compunea din două încăperi : o mare sală dreptunghiulară orientată longitudinal și o sală mai mică dreptunghiulară, orientată, transversal și continuîndu-se spre sud-est cu o absidă.

Săpăturile din 1967 (sectorul VII)¹¹ au putut surprinde în plus traseul jumătății de sud-vest al absidei și al zidului dintre cele două încăperi la nivelul fundațiilor, precum și partea inferioară a fundațiilor a doi pilaștri pătrați (?).

După caracteristicile de plan ale edificiului, acesta prezintă analogii importante atît cu comandamentul din faza tîrzie (sec. III-IV) a castrului Drobeta¹² cît și cu clădirea centrală de la Ulmetum¹³ și cea de la Abrittus¹⁴. S-ar părea că este vorba de un comandament, dar în care nu s-au păstrat decît dispozițiile proprii funcției strict militare nu și cele corespunzătoare aceleia de locuință a comandantului.

Înălțimea mică a ruinelor ca și faptul că au fost consolidate nu permit observații concludente cu privire la tehnica constructivă. Gr. Flo-

⁸ Cf. Simion Ștefan.

⁹ Cf. Radu Florescu, *Ghidul arheologic al Dobrogei*, p. 71, plan de ansamblu — epoca romană.

¹⁰ Cf. *Capidava*, Pl. I.

¹¹ *Săpăturile arheologice de la Capidava*, MCA, VI, p. 617—627, pl. I, bordurile 3, 5, 12 și 15.

¹² R. Florescu, *Problema originii bazilicii creștine și principia fazei tîrzii a castrului Drobeta*, *Apulum*, V, 1964, p. 574—586, pl. I.

¹³ V. Pârvan, *Cetatea Ulmetum*, II, plan.

¹⁴ Th. Ivanov, *Archäologische Forschungen in Abrittus (1953—1961)*, *Acta Antiqua Philippopolitana, Studia Archaeologica*, p. 91—92, fig. 1.

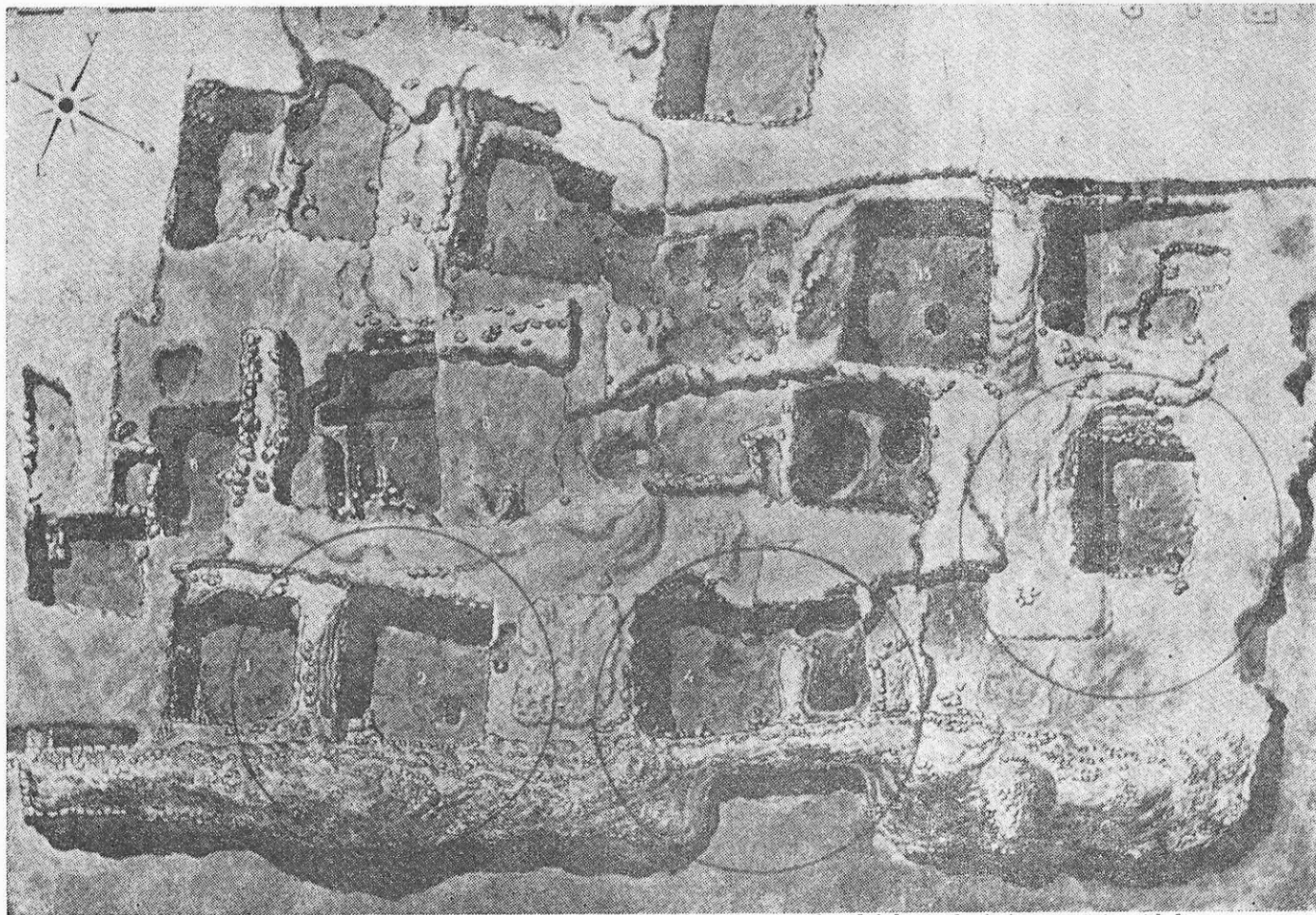

Fig. 9. Planul general al săpăturilor din 1956, cu bordeiele 1, 2 și 4 care taie zidul de incintă al castelului din colțul de s. al cetății.

rescu o data din faza I (II) cu refaceri dintr-o fază ulterioară (III); după puținul cât se poate observa propunem — ipotetic — următoarea datare: construită în faza I și refăcută în faza III.

Din cel de al treilea edificiu nu se mai păstrează decît zidul de nord-est-parallel cu cel de sud-vest al „corpului de gardă“ de care este despărțit printr-un îngust pasaj — precum și începutul unui zid perpendicular pe acesta.

După cît se păstrează este dificil de reconstituit planul original și de propus o datare. Este cert însă că edificiul trebuie să fie relativ contemporan cu „corpul de gardă“, împreună cu care constituie un singur ansamblu urbanistic.

Este dificil de precizat raportul cu construcțiile din piatră cu pămînt. Un zid de piatră cu pămînt suprapune parțial crepidoma porticului „corpului de gardă“. Se poate deci avansa ipoteza că zidurile de piatră cu pămînt reprezintă o remaniere — probabil importantă — a construcțiilor din faza III, comportînd modificări de plan și chiar „plombe“ și aparținînd unei etape cronologice caracterizate de sărăcirea populației și de decăderea instituțiilor. Mai dificil este de precizat raportul dintre zidul de incintă al castelului tîrziu și construcțiile din interiorul acestora. Există o importantă diferență de nivel între berma zidului de incintă al castelului și nivelul de călcare al corpului de gardă și al comandamentului.

Nu este suficient de clar raportul dintre nivelul bermei și nivelul de călcare al construcțiilor de piatră cu pămînt. În orice caz și aceasta din urmă este situat la o cotă inferioară. Săpăturile din 1956 (sectorul VI)¹⁵ nu au sesizat resturi de zidărie care să poată fi racordate constructiv și cronologic edificiilor descrise mai sus. Acest fapt însă se poate datora și faptului că aceste săpături nu au atins aproape de loc stratul roman.

Ele au modificat nivelul solului, atestînd faptul că suprafața de la care au fost săpate bordeiele din sectorul VI cobora în pantă lină către „comandament“. În aceste condiții, este posibil ca diferența dintre bermă și nivelul de călcare al edificiului din interior să nu se datorească creșterii „arheologice“ a solului prin depuneri constituind un nivel stratigrafic intermediar, ci pantei naturale a terenului, amenajată de romani într-o manieră care rămîne să fie precizată.

Rezultă de aici alternativa că zidul de incintă să fie relativ contemporan cu edificiile din interior — rămîne de precizat cu care fază a acestora — sau să fie imediat posterior. O interpretare mai largă ar putea aprecia această alternativă drept un argument în favoarea ipotezei Diaconu, de datare a zidului de incintă în perioada feudală timpurie. O serie de observații sînt însă de natură să restrîngă aria interpretărilor posibile.

Astfel situația specială a „comandamentului“ și a edificiului cu caracter nedeterminat sînt un important indiciu cu privire la procese

¹⁵ MCA, V, p. 555—564.

microgeomorfologice, de natură să arunce o lumină deosebită asupra topografiei și stratigrafiei nivelelor tîrzii de la Capidava.

Astfel este clar că elevația celor două edificii se întrerupe către sud-vest după o *linie de ruptură* oblică în raport cu axele cetății, a cărei origine poate fi fixată pe cortina H la circa 42 m — practic, chiar la începutul bastionului 8 — și care merge paralel cu malul Dunării (așa cum era acesta înainte de a fi distrus de carieră).¹⁶

Spre sud-vest de această linie cercetările din sectorul VII nu au mai descoperit decît cel mult fundații de ziduri romane — și acestea într-un număr surprinzător de mic — pînă la terasa pe care sînt situate termele și care încă din antichitate era la o cotă considerabil mai joasă (— 4,00 m), decît interiorul cetății.

Mai mult decît atît, fiind sesizată o groapă de bucate în formă de clopot, adîncă de 2,40 m, în bordeiul 6 din sectorul VII, groapă cu gîrlici și cepac, care se păstrase intactă și goală din antichitate¹⁷ s-a putut constata că atît pereții „clopotului“ cît și — în parte — ai gîrliciului, fuseseră săpați în pămînt viu — rocă roșie — și nu în depunerile romane, așa cum ar fi fost de așteptat după faptul că acestea în ruptura rîpei de lîngă cortina A coboară pînă la circa 4 m de la suprafața actuală a solului.

Situația aceasta excepțională nu poate fi atribuită decît sau unei absențe de ocupare romană a zonei sectorului VII — ipoteză de exclus atît în principiu, cît și datorită faptului că în această direcție trebuie să se fi prelungit zidurile „comandamentului“ precum și ale edificiului cu caracter nedeterminat, — fie unei alunecări de straturi datorită ruperii malului de către fluviu.

După toate indiciile aceasta este soluția adevărată. Dunărea și acum mai rupe din maluri, iar în zona termelor toate zidurile transversale sînt rupte după o oblică cu panta spre Dunăre.

În aceste condiții apare deosebit de important faptul că toate bordeiele din sectorul VII își păstrează adîncimea inițială, cu alte cuvinte suprafața de la care au fost săpate, a fost — cu o diferență de cîțiva centimetri — aceea a terenului din momentul începerii săpăturii.

Aceasta înseamnă că lunecarea de terenuri datorită ruperii malului a avut loc în perioada cuprinsă între abandonarea cetății romane (începutul secolului VII e.n.) și prima fază a așezării feudale timpurii (a doua jumătate a secolului IX e.n.).

Dacă este așa, lipsa totală a zidului castelului tîrziu atît pe latura de sud-vest, unde săpăturile din sectorul VII nu i-au surprins nici măcar fundațiile pe traseul ipotetic consemnat în planul publicat în monografie¹⁸ — dar chiar pe partea de sud-vest a laturii de nord-vest este o dovadă peremptorie că zidul a fost și el anterior alunecării de terenuri, implicînd primei faze a așezării feudale timpurii.

¹⁶ Cf. MCA, VI, loc. cit., pl. I, și Capidava, pl. I.

¹⁷ Cf. MCA, VI, p. 618.

¹⁸ Capidava, pl. I.

Plasat deci între — cel mai devreme — faza III a incintei romane tirzii (a doua jumătate a sec. IV) și nivelul I al așezării feudale timpurii (a doua jumătate a secolului IX), datarea zidului de incintă se încadrează cu cea mai mare probabilitate între mijlocul secolului V și începutul secolului VI, așa cum la timpul său, apreciasse Grigore Florescu.

Resumé

En analysant la topographie et la technique de construction — appareillage et mortiers — de la grande muraille du camp romain tardif de Capidava l'auteur réussit à établir l'existence de trois phases constructives au lieu de deux connues jusqu'à présent. Il attribue aussi les constructions romaines découvertes à l'intérieur de la fortifications, d'après leur caractéristiques aux trois phases constructives mentionnées : le corps de garde à la III-ème, et le commandement de type tardif, basilical, à la I-ère avec restaurations de la III-ème.

À cette occasion est rouverte la discussion de la date de la muraille du petit *castellum* du coin sud du camp qui a été attribué par Gr. Florescu au VI-ème siècle et par P. Diaconu au X-ème. En mettant en valeur l'observation que trois fouds de cabannes du X-ème siècles, détruisent partiellement la muraille du *castellum* l'auteur conclut pour sa datation au VI-ème siècle.

À l'appui de cette opinion il ajoute aussi le fait que d'après les observations effectuées pendant les fouilles de la zone située au sud-ouest de la muraille du *castellum*, un glissement de terrain a détruit et „nettoyé“ les vestiges monumentales de l'époque romaine. Par conséquence les cabannes du X-ème — XI-ème siècle s'enfouissent dans la terre vierge et point dans des couches romaines, comme dans les autres secteurs du camp romain tardif. Or, tout juste, la courtine nord-ouest de la muraille du *castellum*, qui manque aussi, étant glissé, aide à situer la construction de ce dernier, avant le creusement des cabannes, donc au VI-ème siècle.